

színpadon ez valahogy így történik, e novellákban is a valóság—nemvalóság kettősség uralkodik és teremt atmoszférát. Pici, Tóbiás, Einstein, Vak Pali, Balzac-Balzsák és a hős többi „udvari bolondja” (Szenczei László nevezte így a Karácsony Benő-i komoly hős komikus alteregóit; s itt hadd jegyezzük meg: Huszár Sándor stílusa, elbeszélő művészetének egész struktúrája, a gyakori síkváltásokkal, ironikus-lírai villódzásaival erősen emlékeztet Karácsony Benőre, azaz a különbséggel, hogy humora sötétebb tónusú), e lebegő, kelekótya figurák a létezés különböző stádiumában és fokban állnak előttünk: hol hősök, hol statiszták, színészek, bohócok, vérző szívű emberek vagy csak egyszerű tükörképek, akik s amelyek egy szinten úsznak-kóvályognak valóra-nem-vált álmaikkal egy „minden-lehetséges—semmi-sem-lehetséges” súlytalansági állapotban. Ezt a légkört a filmre s még inkább a televízióra jellemző „áttünéses” technikával teremti meg az író: a hős, aki eddig bohócként szerepelt, hirtelen íróvá változik („Nem tudott leírni egy sort se, illetve nem tudott úgy jó istenigazában hasra esni a porondon”); máshol az író el is határolja magát és nem is a narrátortól (a *Székfoglalók*... bevezető soraiban, majd a „záróra előtt” és közben is sokszor, sokféle bi- és plurivalens fogással).

Hanem mindez: *camera obscura*, melyben felragyog egy-egy nagyon is tömören és nagyon is gondosan megformált gondolat („Sok minden lehetséges ebben a szuperszonikus világban, csak egy dolog lehetetlen: az önmagunkkal való koegzisztencia”. Vagy: „A pillanat mindig az egyensúlyunkra tör, amit pedig életünk árán építettünk fel, s amihez ragaszkodunk, mert ez a mi hozzájárulá-

sunk az anyag általános tulajdonságaihoz.” Vagy: „Az igazi bohócnak, uram, nem elég a világhír. A lélek nyugalma érdekli, ezért sebezhető. És ezért jön rá arra előbb vagy utóbb, hogy falazik. Hogy a röhögéskorán alatt tudatos gyilkosságok történnek. Azért jönnek az emberek, mert ő alkalmat teremt arra, hogy kiszolgáltatottságukról megfelelkezzenek. Rájön arra, hogy ő beleakultált részese egy átgondolt világtörténelmi összeesküvésnek, amelyben órá a naiv jóindulat szerepét osztották, némi becsületességgel, következetességgel, gerincességgel álcázva az alapvető fogalmat. És akkor képtelen többé hasra esni. Képtelen feltenni a csörgősipkát, és egyetlen vágya lesz kiállni az utcára ordítani.”), az a bizonyos „kincs a szemében”, ami motivációja lehet az egész színpadi fellépésnek és üzenete a műnek.

Itt akár be is fejezhetnénk recenziókat, minthogy tudva-tudjuk: a normatív kritika ideje lejárt. Am a Tarka Ökörben divat a közbeszólás, és elfogadott eljárás, hogy a hallgató társszerzővé tolja fel magát; engedtessek meg tehát nekünk is egy bölcs-sakál megjegyzés. Ilyenformán valahogy:

— Igen finom hadovák ezek, Ször, de méltóztassál ügyelni, nehogy modorra változzék e vagány stílus, ami szerfölött csökkentené az én műélvezetemet; abban a snapszos ügyben pedig jó lett volna egy kicsivel kevesebb snapsz — legalábbis papíron —, és valamivel több feszültség. Mindezt azért bátorodom én, szegény Szent Bőf, Balzsákságnak elmondani, mert különben mi, valamenynyien, hasra esett és sikertelenségben megkeseredett bohócok, nagyon kameljük hadováidat, melyek igen jól kiadják alakunkat, Ször!

Sóni Pál

Könyv az öregedéstudományról

Kapusy Antal gerontológiai könyve* mindenik korosztály számára tanulságos és gondolatébresztő. Az idősebbek részére azért, mert közvetlenül róluk, nekik és értük szól; a fiatalabb korcsoportoknak pedig olyanképpen, hogy amit mond, idővel rájuk is vonatkozni fog. Értéke azonban nemcsak erre korlátozódik.

A kis- és nagytársadalmi jelenségek világában mind az egyéni, mind a társas

jellegű önszabályozás és önvezérlés vonalán a döntésszintek egyik alapvető működési feltétele az *önismeret*. A külső és belső környezeti kihívásokra adott válaszselekvések ugyanis az önvonatköztetés jegyében alakulnak — abban az értelemben, hogy az egyén, a család vagy nemzetiség, az állam, az osztály vagy korcsoport a maga létsíkjaihoz és érdekalakzataihoz viszonyítottan gondolkodik, érez és cselekszik, e síkok és érdekek észlelésének minőségétől és arányaitól függően. Az így értelmezett önismeret végső fokon ember- és társadalomismeret, sőt természetismeret is,

* Kapusy Antal: Az öregedés tudománya. Korunk Könyvek. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest, 1974.

melynek hatékonyságát a tudományosság foka s a hatalmas „szöveggörnyezet“ dönti el.

Az idős korosztállyal kapcsolatos lét-folyamatok és -kérdések kutatása, értelmezése és rendszerezése az utóbbi évtizedekben vált sürgetővé. Az elméleti önállósulás és gyakorlati intézményesülés századunk középső évtizedeire tehető. Egyetemes előtörténetének szálai az arab és görög, egyiptomi és ázsiai kultúrákig vezetnek, első magyar nyelven írott hazai nyomai pedig orvoslási előírásokban lelhetők fel az erdélyi fejedelmek humanista műveltségű köreiből működő orvosok munkáiban, a Kencsés György szerkesztette *Ars Medicá*ban (XVI. század), illetve Pápai Páriz Ferenc *Pax corporis*ában (XVII. század). Az öregedés kérdéscsoportjának érdemleges státusát ma állami intézmények és világszervezetek tevékenysége és intézkedései bizonyítják. Az 1969-ben Washingtonban megtartott VIII. gerontológiai világkongresszus ezerháromezár résztvevője 32 tudományos szekcióban tárgyalta az öregedés biokémiai, sejt-tani, gyógyszer-tani, sebészeti, pszichiátriai és társadalmi vonatkozásait. Az 1974-es népesedési világkonferencia jelentésében az ajánlások között az öregedés következményeinek kutatása is szerepel, a konferencián előterjesztett világnépesedési akcióterv pedig kiemelten foglalkozik a kérdéssel. Következményei közül a gazdasági és erkölcsi kihatások tanulmányozását sürgeti, illetve az ezekkel összefüggő haladózselemzés és életeri alakulását. Az öregkorúak részarányának a fejlettebb országokban történő gyors növekedésére (8-17 százalék) hivatkozva, az akcióterv minden kormánynak ajánlja, hogy fejlesztési politikájának kidolgozása során tanulmányozza a népesedési összetételt, határozza meg a legkedvezőbb egyensúlyt a korcsoportok között, s mérje fel az ország öregedő demográfiai struktúrájának összefüggéseit termékenységének a szintjével (*Demográfia*, 1974. 3-4.).

Más tudományhoz hasonlóan az *öregedéstan* (gerontológia) önállósulása is a társadalmi meghatározottságot hangsúlyozó tudománytörténetészeket igazolta. Hiszen az öregkor, illetve az öregedés élettani, orvostudományi, demográfiai-szociológiai vagy lélektani-pszichiátriai és antropológiai szempontú kutatói (Acsádi György, Ana Aslan, D. F. Csebotarjev, Haranghy László, Hun Nándor, Korányi Sándor, Miskolczy Dezső, I. C. Parhon, L. Rosenmayr, A. Sauvy, N. W. Shock, Tariska István, Cl. Tibbits, Verzár Frigyes) mögött hozzávetőlegesen azonos háttér dolgozott: a műszaki haladás és iparosodás, az életszín-

vonat javulása, az orvoslás és közegészségügy fejlődése, az életkor növelhetősége, a társadalmi előregedés, a korcsoport-kapcsolatok és -feladatkörök módosulása, és sok egyéb ok mellett az a kihívás, hogy az öregkor státusa, szerepe és egészségügye a tudományos-műszaki forradalom vívmányaihoz méltóan a tudományos humanizmus alapján rendeződjen.

A mi társadalmunkban hozzávetőlegesen hasonló háttér hat. Éppen ezért az öregedéstudományi tájékozottság s ezen túlmenően a gerontológiai önismeret a mi viszonyaink között is időszerű. Az ez irányú tudományos értesültség nemcsak egyéni tekintetben eligazító, de össznépi vonatkozásban is szabályozó értékű. Ezen a szinten, ilyen társadalmi távlatban és szerepkörben is hézagpótló Kapusy Antal munkája. Könyve annak is bizonyossága, hogy a Kriterion kiadó tudatos erőfeszítéseket igyekszik tenni a korszerű tudományos tájékoztatás intézményesítése érdekében a humán, illetve társadalomtudományok irányában is. Ön- és világismeretünk tudásterületeinek fehér foltjai ilyen tekintetben a legszámosabbak.

Első pillanatban sejtésünk az volt: Kapusy kötete tájékoztatási céllal az öregedéstanai kézikönyvek szokványos anyagát tartalmazza. Kellemesen csalódtunk. (Ezzel nem azt akarjuk mondani, hogy egy öregedéstanai kézikönyvnek nem kellett volna örülnünk.) A tudományközi műveltségnek és tájékozottságnak olyan fokon álló termékét ismerhetjük meg benne, amely *rendszerben* látja meg az alapjelenség problémahalmazát a maga sokoldalú meghatározottságában és összefonódottságában. A bölcséleti embertantól a kibernetikán át a molekuláris élettelig ívelő nyitásban közelíti meg a „harmadik életkor“ és tudománya egyetemének kérdéseit. Mesterien sűrű és sűrít, s ezáltal viszonylag kis területen (225 lap) hatalmas ismeretanyagot mozgat. Nemcsak gazdaságosan, de problémaérzékenyen, termékenyen és alkotó eredetiséggel szövi logikai rendbe az ezer irányból felhordott értesüléseket. Az olvasó nem gerontológus szerzők (L. Binet, J. E. Birren, E. V. Davidovszkij, W. Doberhauer, Haranghy László, Hun Nándor, Cl. Tibbits, Verzár Frigyes) kézikönyveinek átfogalmazott kivonatát kapja — jöllehet bárki már ezzel is szolgálatot tett volna. Az öregedéstan fiatal tudományába Kapusy úgy vezet be, hogy problémákat látat, gondolkoztat, magatartást formál, s a kérdések megoldásának nemcsak természeti buktatóira, hanem társadalmi akadályaira és a tudomány korlátaira is figyelmeztet. Miközben ezt teszi, az át-

lagolvasó érdeklődését ébren tartja, a szakembernek pedig korszerű anyagot, értékes elveket és szempontokat kínál, s mindkettőben fogékonyságot alakít ki a nemzedékközi együttérzés iránt („Az időskorúak... múltat s jelent teremtettek nekünk, s ezért vagyunk értük úgy felelősök, mint létező és leendő önmagunkért.“).

Kevés kivétellel van valami egyetemes abban, ahogy a kultúrák viszonyulnak hagyományos érzelmi és erkölcsi magatartásmintáikban az öregséghez és az öregedéshez, az öregekhez és az aggokhoz. A példák tömegét szolgáltatja minden nép folklórja, irodalma és művészete (gondoljunk — többek között — Weöres Sándor *Öregkéjére* és a szövőgére szerzett Kodály-muzsikára, vagy Balázs Péter nagyszerű *Várakozás* című képerre). Az ilyen tárgyú műalkotások nemcsak érzékeltetik a széniüm jel- és jelentésvilágát, de felerősítve, elmélyítve és tartósítva kiváltani készek a nemzedékközi viszonylatokban mintázódott válaszformákat is. A társadalmi önévezérlés és szabályozás rendszerében azonban a gerontológia emberismerő és emberalakító feladata elsősorban nem az öregkorral kapcsolatos magatartást kiváltó szerepe az öregedés oki összefüggéseinek tapasztalati és kísérleti megközelítése, s hatékonyságát az orvoslás gyógyító és alkotva megelőző beavatkozása útján fejt ki az öregkorú ember létsíkjainak optimalizálása célzatával — testi, lelki és társadalmi vonatkozásban. Tág értelemben határtudomány tehát, amely az élettan és orvostudomány, a lélektan és szociológia, a demográfia és statisztika, a nevelés, társadalombiztosítás, politika és más egyebek találkozási pontjain jött létre.

Kapusy pontosan érzékeli a gerontológia időszerűségét és társadalmi jelentőségét. S jóllehet — tudománynépszerűsítésről lévén szó — a téma természetéből kifolyólag is fennáll a veszély az ismeretanyag felhígulására, az öregedés szomatikus és pszichés, társadalmi és emberbölcséleti vonatkozásainak tárgyalása során a szerző egyaránt megőrizi arányérzékét. Mégpedig nem úgy, hogy ollóz vagy kollázt szerkeszt, hanem úgy, hogy az időskorú ember személyiségét szem előtt tartó *egészelvű orvosi szemlélet* alapján a fegyelmezett és nyitott tudományköziség szellemében szervesen összefüggő felettes és alrendszerben építkezik.

A kötet emberbölcséleti hangütéssel nyit: „Az emberrévalás talán akkor kezdődött meg valójában, amikor hajdani elődünk rádöbrent életének mulandóságára“, és azonos hangütéssel zár: „itt a menthetetlenül egyszeri és megismétel-

hetetlen emberi életről s annak legnehezebb szakaszáról van szó.“ Ilyen valóság- és igazelvű környezetbe építi Kapusy a gerontológia hatalmas ismeretanyagát a kísérleti és orvosi gerontológia, a geriátria, a gerontopszichológia és szociális gerontológia övezeteiben. Míg a kísérleti gerontológia síkján az öregedés élettani folyamatainak oki összefüggéseit, hipotéziseit és elméleteit sorakoztatja fel, az orvosi gerontológia és geriátria vonalán a szervezeti hanyatlás (involúció) morfológiai és funkcionális tényeit, illetve az orvoslás különböző eljárásait és eredményeit rendezi. A lélektani rész az öregedés személyiségalkotó hatását tárgyalja, de távolról sem a leépülés, elszürkülés és eltorzulás tragikus hangulatú korszakaként. Esszéisztikus jellegű elemzések követik egymást gazdag művelődéstörténeti anyagba ágyazottan — az öregkori viselkedési repertoár, tanulási és alkotási képesség, az érzelmi működések, a két nem öregkori kapcsolata, a nemzedékközi és egyéb viszonyulások, az erkölcsi tulajdonságok s az öregkori életérzés, a magány, a halálfélelem és életöröm felvázolásával. A könyv zárófejezete a kérdést társadalmi összefüggéseiben elemzi a szociális öregedés szociológiai meghatározottsága, társadalmi kihatása, a munkaviszony, a családi élet és személyközi kapcsolatok vonatkozásaiban. Befejezőként pedig lényegretörően szól a nyugdíjas életforma természetéről s az otthonok, klubok és más szociálpolitikai létesítmények működéséről és szerepéről.

Már utaltunk arra, hogy a könyv emberbölcséleti hullámhosszra beállított tudományos tényanyaga *összefüggő egészet* alkot. Rendszerszerűségét csak fokozza az a személyiséglélektaninak, multidimenzionálisnak és munkaközpontúnak nevezhető orvosi és orvoslási szemlélet, melynek érdeklődését nem az öregedés és öregség folyamata, illetve állapota köti le általánosságban, hanem a konkrét öregedő ember a maga szomatikus, lelki és társadalmi létsíkjával, a természet és társadalom által meghatározva, környezetébe sajátosan betagoztat. Ez az orvosi szemlélet lényegében *humanista emberbölcséletet* hordoz, ami a gyakorlat felé a könyv szociágerontológiai célkitűzésében ölt testet: „Nemcsak éveket az életnek, hanem életet az éveknek“, konkrétan: „biztosít[suk], hogy az öregedő ember mindvégig a közösség családtagja maradjon.“

Művelődési életünk közfigyelmét ket-tős okból kell nyomatékosan felhívunk Kapusy munkájára. Egyrészt azért, mert indítást adhat saját termésű egészségvédelmi-orvosi ismereti irodalmunk és közírásunk további fellendüléséhez.

Másrészt azért, mert tárgya nem múlt, csak alkalmi kíváncsiságunkat és sznobizmusunkat csillapító jelenség. Állandó, de sok színben játszó kérdésköteg, amit egyéni magunk és társadalmunk elkerülhetetlenül létében hordoz. Idős korcsoportjaink élettani-orvosi, lélektani, szociológiai megismerését illetően alapozó, eligazító, gondolatébresztő és mozgósító erejű. Ennek magyarázata: a szerző szakszerűsége, tájékozottsága és problémaérzékenysége. Fejtegetései birtokában nemcsak orvosaink, de hivatásos nevelőink, közíróink, társadalomkutatóink és szociálpolitikusaink is könnyebben odafigyelhetnek és ráérezhetnek időskorú társadalmunk konkrét valóságára.

A könyv az idős korosztályok konkrét állapotát felmérő munka számára ilyen súlypontokat sugall: öregeink viszonylagos aránya és összlétszáma; foglalkozási strukturájuk és települési adataik; egészségi állapotuk és orvosi gondozottságuk; lakásviszonyaik; anyagi ellátottságuk és biztosítottságuk; kis- és nagytársadalmi ranghelyzetük, korcsoportközi kapcsolataik; műveltségállapotuk, művelődési igény- és lehetőség szintjük; forgalmazott és „elfekvő” fizikai és szellemi tartalékaik; kis- és nagytársadalmi betagoltságuk, szereprendjük; közérzetük; jól és rosszul öregedő öregek és

egyéb gerotipológiai kérdések. Probléma tehát van elég — még hozzá nemcsak orvosi tekintetben.

Pápai Páriz Ferenc 1887-ben, *Pax corporis*ának előszavában ezt írta: „Nem akartam én itt az ebben tudósoknak értelmeket megfogni, nem is azoknak írom: hanem a házicselédés gazdák-nak s gazdasszonyoknak és az igye-fogyott szegényeknek, kiknek nincsen mindenkor kezük ügyében értelmes orvos; kiváltképpen falukon, ahol hamarabb talál segídet a beteg barom mint a beteg ember.“ Kapusy Antal — más szinten és más körülmények között — 1974-ben így fogalmaz: „minél több szociológiát kell alkalmazni az orvostudományban és minél több orvostudományt a szociológiában.“

Érzésünk szerint mindketten a humánnum nyelvén szólnak a problémák hatékonyabb megoldása érdekében. Egyik a feudalizmus béklyóit feszegető orvosi felvilágosító munka talaján, a másik az emberismereti bizonyosságot rohamozó szocialista tudományköziség szellemében, az emberi létkérdések teljességre törekvő megértése és megoldása reményében. Egyazon hullámhossz, egyazon nyelv, egyazon cél az emberi sorsunkat s elpusztíthatatlan életünket fürkésző és gyógyító orvosi értelem, gondoskodás és elhivatottság itthoni nyomdokain.

Demény Dezső

1850 esztendő helytörténete

A Kolozsvár-Napoca történetéről szóló, több mint húsz kutató munkája eredményeként, Ștefan Pascu akadémikus vezetésével létrejött mű* a Dacia Könyvkiadó közreműködésével jelent meg. E könyv nem csupán a város lakói eddigi munkájának, áldozatkészségének, harcainak kíván tükre lenni, nem csupán a múlt tetteit idézve óhajt ösztönözni fiatal és idősebbeket a jelenben és jövőben, hanem gondos szerkesztésével példát is kíván nyújtani a más városok, falvak történetét vizsgáló kutatók számára.

A helytörténeti kutatás nem újkeletű a historiográfiában. E „műfaj” egyidős magával a történetírással; az olvasók minden időben szívesen lapozgatták — s

lapozgatják ma is — a szülőföldjük, szülővárosuk múltjára vonatkozó értékeléseket, adatokat. Magukat, életük egy részét látták — és látják — e leírásokban. Több ilyenfajta szöveg vált részévé egykor az iskolai tankönyveknek, hogy a múlt kudarcaiból, eredményeiből, hőstetteiből tanuljon az utókor. Többek között ezt a célt szolgálja a modern helytörténet is, amely a történetírásnak mint tudománynak a megszületésével egyidejűleg tudományos szintre emelkedett.

Erdély egyik legrégebbi városáról, Kolozsvárról is nem egy tanulmány jelent már meg. Az első monografikus jellegű leírása a városnak 1734-ben készült el Pater Pál, idősb Pataki István városi tanácsosok és Füzéri György városi jegyző közreműködésével. E munka, melyet a szerzők még latin nyelven írtak, Vass József magyar tudományos

* Isteria Clujului. Sub redacția acad. prof. Ștefan Pascu. Consiliul Popular al Municipiului Cluj, 1974.